

УДК 1: 316

Кузняцоў А.У., Кузняцоў В.У.

**ФАРМИРАВАННЕ
ТЕАЦЭНТРЫЧНАЙ
ПАРАДЫГМЫ САЦЫЯЛЬНЫХ
ВЕДАЎ**

У структуры сучасных сацыяльна-гуманітарных дысцыплін (паліталогіі, сацыялогіі, эканамічнай тэорыі, педагогіцы, псіхалогіі і г. д.) значнае месца адводзіцца раздзелу, прысвечанаму гісторыі гэтых дысцыплін. Аналіз прац, паказвае, што да XIX ст. большасць навукоўцаў і мысліцеляў упісалі свае імёны ў гісторыю не толькі якой-небудзь адной з сацыяльна-гуманітарных дысцыплін, але сталі адначасова і знакамітымі прадстаўнікамі гісторыі і іншых галін навук. Напрыклад, Ж. Ж. Русо можа быць па праве названы адным з папярэднікаў сучаснай сацыялогіі, палітычнай тэорыі і педагогікі. А. Р. Ж. Цюрго — заснавальнік эканамічнай школы фізіякратаў XVIII ст. — з'яўляецца адначасова і адным з вядомых тэарэтыкаў гісторыі і сацыялогіі. Т. Гобс зрабіў свой уклад ў гісторыю большасці сучасных сацыяльна-гуманітарных дысцыплін. Спіс такіх мысліцеляў і навукоўцаў (ад антычнасці да XVIII ст. ўключна), якія ўнеслі значны ўклад ў гісторыю адначасова некалькіх сацыяльна-гуманітарных дысцыплін, можна працягваць досыць доўга.

Факты пацвярджаюць пункт погляду шматлікіх гісторыкаў сацыяльнай думкі аб тым, што паліталогія, сацыялогія, эканамічная тэорыя, псіхалогія і іншыя аформіліся як самастойныя акадэмічныя дысцыпліны (са сваім прадметам і метадамі даследавання) толькі ў XIX ст. у працэсе развіцця і дыферэнцыяцыі сацыяльных ведаў. Да гэтага перыяду сацыяльныя ведаў з'яўляліся досыць аднастайнай сістэмай ўяўленняў і паняццяў аб грамадстве і яго гісторыі, аб узаемасувязі грамадства і асобы, аб дзяржаве, якая ўваходзіла складальнай часткай у метафізічную канцэпцыю таго або іншага мысліцеля, што ўключала апроч сацыяльных ведаў, праблемы анталогіі, гнесеалогіі і антрапалогіі.

Раскладанне традыцыйнай метафізікі ў канцы XVIII ст. пад уплывам капэрніканскага перавароту ў філасофіі, ажыццёўленага І. Кантам, паслужыла падставай як для вылучэння асноўных філасофскіх дысцыплін (анталогіі, гнесеалогіі, антрапалогіі), так і дыферэнцыяцыі сацыяльных ведаў, якая прывяла да з'яўлення ў першай палове XIX ст. дастаткова аўтаномных сацыяльна-гуманітарных дысцыплін. Такім чынам, ужо апыёрна можна выказаць здагадку, што гісторыя сацыяльных ведаў ў цэлым праходзіць вызначаныя (звязаныя з гісторыяй самога грамадства) этапы

свайго развіцця, якія адрозніваюцца адзін ад аднаго сістэмай паняццяў, з дапамогай якой сацыяльныя тэарэтыкі спрабуюць апісаць рэальна наяўную сацыяльную рэчаіснасць і даць вызначаныя прагнозы магчымага стану грамадства ў будучыні. Гэтая апрыёрная здагадка можа быць дапоўнена даследаваннем эмпірычных фактаў гістарычнага развіцця сацыяльных ведаў.

Любы гісторык сацыяльнай думкі, прачытаўшы твор таго або іншага аўтара, нават не ведаючы імя і гадоў яго жыцця, практычна адразу вызначыць, да якой вялікай гістарычнай эпохі ў развіцці еўрапейскага грамадазнаўства належыць дадзенае праца — да эпохі антычнасці, сярэднявечча, новага часу (XVII — XVIII стст.), XIX — пачатку XX ст. або да сучаснасці. Працы аўтараў, якія належаць да адной эпохі гістарычнага развіцця, нягледзячы на тое што яны часам выяўляюць у сваіх сацыяльна-палітычных канцэпцыях дыяметральна процілеглыя ідэалогіі, аб'ядноўвае агульны погляд на грамадства, перспектывы яго гістарычнага развіцця, дзяржаву і г. д. Такія гістарычна зменлівыя сістэмы уяўленняў і паняццяў аб сацыяльным свеце чалавека можна пазначыць паняццем «парадыгма сацыяльных ведаў».

Як вядома, паняцце «парадыгма» было ўведзена ў філасофскі лексікон у пачатку 60-х гадоў мінулага стагоддзя выдатным гісторыкам і філосафам Т. Кунам. Спрабуючы асэнсаваць феномен навуковай рэвалюцыі, які быў выразна зафіксаваны яго папярэднікамі яшчэ ў пачатку XX ст. у сувязі з эпохальнымі працамі ў галіне фізічнай тэорыі А. Эйнштэйна, М. Планка, Н. Бора, В. Гейзенберга і інш., Навуковец разглядаў гэты факт як працэс змены парадыгм навуковага спазнання. Пад парадыгмай навуковага пазнання Кун разумее сістэму паняццяў, якія апісваюць навуковую карціну свету і вызначаную метадалогію навуковага даследавання. Калі Кун сканцэнтраваны на праблемах навуковых рэвалюцый у галіне прыродазнаўства, дык М. Фуко ў сваёй знакамітай працы «Словы і рэчы» разглядаў аналагічныя працэсы, якія адбываюцца ў галіне грамадазнаўства, ужываючы замест паняцця «парадыгма» паняцце «эпістэма».

Такім чынам, дзякуючы працам Куна і Фуко, працэс развіцця навуковых ведаў пачынае разглядацца не як кумулятыўны эвалюцыйны працэс нарастання ведаў аб свеце, а як працэс рэвалюцыйны, у выніку якога не столькі да старых навуковых ведаў прырошчаюцца

новыя, колькі радыкальна мяняюцца агульнатэарэтычныя сістэмы навуковых ведаў.

Т. Кун і М. Фуко вельмі мала згадваюць аб сацыякультурных перадумовах і агульнафіласофскіх канцэпцыях, якія абгрунтоўваюць змену парадыгм (эпістэм) навуковых ведаў, засяроджваючыся на ўнутраных навуковых працэсах, якія вызначаюць навуковую рэвалюцыю. На наш погляд, не скідаючы з рахунку унутрынавуковыя парадоксы, якія прымушаюць навукоўцаў у выпадку іх вырашэння мяняць, парадыгму навуковых ведаў, вялікую ролю ў навуковых рэвалюцыях, асабліва ў галіне сацыяльных ведаў, адыгрываюць, з аднаго боку, рэзка пераменлівыя сацыякультурныя ўмовы жыцця большасці членаў грамадства, а з іншага — фундаментальныя філасофскія канцэпцыі. Ужываючы дадзеныя канцэпцыі, сацыяльныя тэарэтыкі спрабуюць пабудаваць новую сістэму паняццяў і ўяўленняў, з дапамогай якіх можна было б арыентавацца і рабіць прагнозы ў сацыяльнай сітуацыі, якая рэзка змянілася.

Пад парадыгмай сацыяльных ведаў мы разумеем сістэму ўяўленняў і паняццяў, з дапамогай якіх апісваецца наяўная сацыяльная рэальнасць, характарызуецца гістарычнае мінулае грамадства і робяцца прагнозы аб яго будучыні. У структуру парадыгмы сацыяльных ведаў ўваходзяць паняцці і ўяўленні аб грамадстве і яго структуры, аб узаемасувязі грамадства і прыроды, аб адносінах грамадства і асобы, аб каштоўнасцях духоўнай культуры, аб сацыяльнай гісторыі і перспектывах развіцця грамадства, а таксама метады абгрунтавання сацыяльных ведаў. Уключаючы ў працоўнае азначэнне паняцця парадыгмы сацыяльных ведаў тэрмін «ўяўленне», мы хочам падкрэсліць, што ў адрозненне ад прыродазнаўства, якое грунтуецца на аснове навуковай метадалогіі і ў азначэнні якога дарэчы толькі тэрмін «паняцце», сацыяльныя веды ўзнікаюць са з'яўленнем самога чалавека і грамадства, на ранніх стадыях развіцця якога, вядома, не існавала ніякай навукі. Таму ў той перыяд часу гэтыя веды маглі вызначацца толькі праз калектыўныя ўяўленні людзей аб саміх сабе, аб грамадстве і прыродзе. На наступных этапах развіцця сацыяльных ведаў нараўне з паняццямі, якія распрацоўваюцца сацыяльнымі тэарэтыкамі, у грамадскім усведамленні на яго звычайным, эмпірычным узроўні існуюць ўяўленні, з дапамогай якіх большасць членаў грамадства арыентуецца ў пэўнай сацыяльнай сітуацыі. У сваю чаргу, гэтыя ўяўленні праз сістэму сацыякультурных уста-

ноў (царква, школа, СМІ) вызначаюцца шмат у чым тымі тэарэтычнымі паняццямі, якія выпрацоўваюцца сацыяльнымі мысліцелямі.

Радыкальныя змены ў грамадстве прыводзяць да таго, што паняцці, з дапамогай якіх сацыяльныя тэарэтыкі дагэтуль тлумачылі сацыяльныя працэсы і рабілі прагнозы на будучыню, губляюць сваё значэнне, а ўяўленні большасці членаў грамадства, якія караняцца, у канчатковым выніку, у гэтых тэарэтычных пастулатах, не могуць забяспечыць арыентацыю іх носьбітам у зменлівым сацыяльным асяроддзі. Усё гэта прыводзіць да крытыкі ранейшай парадыхмы сацыяльных ведаў і вылучэнню новых ідэй і паняццяў, якія пасля стануць складальнымі элементамі будучай новай парадыхмы сацыяльных ведаў.

У працэсе змены парадыхм у прыродазнаўстве новая парадыхма, хоць і не без барацьбы, выціскае старую з мыслення навуковай супольнасці: так картэзіянства ў сваё час выцесніла поўнасцю арыстоцэлеўскую фізіку, само картэзіянства да сярэдзіны XVIII ст. выціскаецца нютаніянствам, якое, у сваю чаргу, было выціснута ў сувязі з навуковай рэвалюцыяй пачатку XX ст. У сацыяльных ведах старыя парадыхмы ніколі не могуць быць поўнасцю выціснуты з усведамлення членаў грамадства і нават з мыслення шматлікіх сацыяльных тэарэтыкаў.

Няхай новая парадыхма сацыяльных ведаў і займае дамінуючае становішча ва ўсведамленні большасці членаў грамадства і большасці тэарэтыкаў, старыя парадыхмы канчаткова не бываюць выціснуты, хоць і адціскаюцца на перыферыю грамадскага усведамлення. Вельмі часта аргументы, запазычаныя са старых парадыхм сацыяльных ведаў, выкарыстоўваюцца ў ідэалагічнай барацьбе ў інтарэсах тых сацыяльных слаёў, якія страцілі перспектывы ў працэсе грамадскага развіцця.

Паколькі змена парадыхм сацыяльных ведаў, звязаная з радыкальнымі зменамі ў развіцці грамадства, гістарычныя формы парадыхм, безумоўна, вызначаюцца тым тыпам соцыуму, у грамадскім усведамленні якога гэтыя парадыхмы пануюць. Зыходзячы з гэтай здагадкі і на аснове вывучэння гісторыі грамадскай думкі, мы можам вылучыць шэсць гістарычных тыпаў (у гісторыі грамадскай думкі Еўропы) парадыхм сацыяльных ведаў: міфалагічную, міфакосмацэнтрычную, тэацэнтрычную, прыродазнаўча-прававую, сацыяльна/культурна-гістарычную і якая фарміруецца ў цяперашні час — экалага/глобалісцка-футуралагічную.

Першая парадыхма сацыяльных ведаў, безумоўна, уласцівая раннім формам сацыяльных адносін — так званаму архаічнаму грамадству. Другая парадыхма звязаная з узнікненнем на Усходзе і на Захадзе Старога свету раннекласавых дзяржаў. Тэацэнтрычная парадыхма сацыяльных ведаў склалася ў канцы эпохі антычнасці і панавала ў Еўропе ў эпоху Сярэднявечча. Прыродазнаўча-прававая парадыхма сацыяльных ведаў склалася ў Заходняй Еўропе ў сярэдзіне XVIII ст. і заставалася дамінуючай да сярэдзіны XIX ст. Яна характэрная для грамадства пераходнага тыпу — ад традыцыйна-аграрнага да тэхнагеннага. Нарэшце, у перыяд прамысловага перавароту (сярэдня XIX ст.), а, такім чынам, пачатку станаўлення і развіцця тэхнагеннага грамадства да самага росквіту ў сярэдзіне XX ст., дамінуючую ролю ў сацыяльнай думцы адыгрывае сацыяльна/культурна-гістарычная парадыхма. У апошняй трэці XX — пачатку XXI ст. відавочным для большасці насельніцтва стаў крызіс тэхнагеннага грамадства, які выяўляецца ў такіх сваіх сімптомах, як глабальныя праблемы сучаснасці. Яны ставяць на парадак дня пытанне аб выжывальнасці чалавека на Зямлі. Таму намаганнямі прадстаўнікоў розных грамадазнаўчых дысцыплін фарміруецца ў цяперашні час экалага/глобалісцка-футуралагічная парадыхма сацыяльных ведаў.

Безумоўна, свой уклад ў фарміраванне новай парадыхмы сацыяльных ведаў ўносілі і ўносяць прадстаўнікі ўсіх сфер культуры. Палітычныя дзеячы, рэлігійныя мысліцелі, вялікія маралісты, знакамітасці ў галіне мастацтва, прадстаўнікі прыродазнаўчых і грамадскіх дысцыплін, і большасць членаў грамадства, інтуітыўна разумеюць супярэчлівасць і неадзначнасць сацыяльных арыенціраў у радыкальна змяняльным грамадстве. Але ўсё ж галоўную і вызначальную ролю ў фарміраванні новай парадыхмы сацыяльных ведаў адыгрывае філасофія. Паколькі філасофія з'яўляецца рэфлексіяй над універсальямі культуры [1, с. 910] (такімі як быццё, пазнанне, чалавек, грамадства і г. д.), пастолькі асноўнымі функцыямі філасофіі з'яўляюцца: эксплікацыя на аснове сінтэзу ўсіх сфер пазнавальнай дзейнасці чалавека (навука, мастацтва, рэлігія, эмпірычныя веды і г. д.), сэнсаў універсальій культуры, крытычны аналіз гэтых сэнсаў і, нарэшце, вылучэнне новых сэнсаў універсальій культуры. Праз філасофію, культура якая сама развіваецца, шукае новыя шляхі свайго развіцця. Таму ў фарміраванні кожнай новай парадыхмы сацыяльных ведаў (натуральна, за выключэннем)

чэннем міфалагічнай парадэгмы) філасофія адыгрывае ключавую ролю. Пры гэтым варта адзначыць, што ў філасофіі задаўга да таго, як тая або іншая парадэigma сацыяльных ведаў стане дамінуючай у грамадскай свядомасці вызначанай гістарычнай эпохі, ужо закладваюцца тэарэтычныя і метадалагічныя асновы дадзенай парадэгмы. Так, ужо само з'яўленне філасофіі ў старажытнай Грэцыі, старажытнай Індыі і старажытным Кітаі ў VII — IV стст. да н. э. сведчыць аб крызісе міфалагічнага мыслення, да таго пануючага ў грамадскай свядомасці, і неабходнасці пошуку новых сацыяльных арыенціраў і ідэалаў, якія выходзяць за межы міфа. Так фарміруюцца асновы міфакосмацэнтрычнай парадэгмы сацыяльнага мыслення, у якой грамадства разглядаецца як частка сусветнага цэлага, кіраванага вечнымі і нязменнымі законамі быцця, якіх прытрымліваюцца нават багі. Панаванню прыродазнаўча-прававой парадэгмы сацыяльных ведаў ў другой палове XVIII ст., на аснове якой сфарміраваліся асноўныя лозунгі вялікіх рэвалюцый, што радыкальна змянілі сацыяльна-палітычнае жыццё Заходняй Еўропы (1776 г. — амерыканская рэвалюцыя, 1789 г. — Вялікая французская рэвалюцыя, 1848 г. — усеёўрапейская рэвалюцыя), папярэднічала рэвалюцыя ў галіне філасофіі, якую здзейснілі вялікія мысліцелі XVII ст. — Дэкарт, Бэкон, Спіноза, Гобс, Лейбніц, Лок.

Каперніканскі пераварот у філасофіі, які ажыццявіў І. Кант і нямецкая класічная філасофія, ўзросшая на яго аснове, марксізм, пазітывісцкая сацыялогія О. Конта папярэдзілі дамінаванне з другой паловы XIX ст. у сацыяльных ведах так званай сацыяльна/культурна-гістарычнай парадэгмы. Нарэшце, крытыка еўрапейскай метафізікі Ф. Ніцшэ і М. Хайдэгерам, ідэі рускага касмізму, крытычная філасофія франкфурцкай школы, постмадэрнісцкая філасофія і канцэпцыя сінергетыкі І. Прыгожына з'яўляюцца ў сучасную эпоху метадалагічнай і тэарэтычнай асновай экалага/глобалісцка-футуралагічнай парадэгмы сацыяльных ведаў, што яшчэ фарміруецца.

Панаванне тэацэнтрычнай парадэгмы сацыяльных ведаў ў Заходняй Еўропе большасць гісторыкаў грамадскай думкі адносяць да эпохі Сярэднявечча, калі хрысціянства вызначала ўсе формы духоўнага жыцця тагачаснага грамадства.

Аднак, як вядома, хрысціянства ўзнікла ўжо ў перыяд позняй антычнасці ў межах Рымскай імперыі і з'явілася першым у гісторыі

духоўным сінтэзам усходняй рэлігійнай думкі і позняй антычнай філасофіі.

Слабасць старажытнаеўрапейскай дзяржавы перад небяспекай грозных нападаў магутных ворагаў, слабасць цэнтралізаванай дзяржаўнай улады (у адрозненне ад старажытнага Егіпта і старажытнай Вавілоніі), якая не змагла паставіць пад свой кантроль ідэалагічныя рухі свайго часу, (прыводзіць з VII ст. да н. э.) да з'яўлення феномену прароцкага руху.

Як сцвярджаюць гісторыкі, прарокі старажытнай Іўдэі, якіх было значна больш, чым тых, хто быў названы ў Старым Запавеце, з'явіліся арганізатарамі палітычнага, сацыяльнага і ідэалагічнага жыцця гэтай краіны [2, с. 125].

Асноўныя палажэнні іўдаізму як рэлігіі склаліся менавіта ў эпоху прароцкіх рухаў. Прарокі, іх паслядоўнікі і прыхільнікі фарміравалі, паступова адбіраючы з усяго мноства міфалагічных ўяўленняў старажытных іўдэяў, міфалогіі сумежных народаў і ўласных прароцтваў, складальныя часткі Старога Запавету. Гэтая дзейнасць прарокаў і іх паслядоўнікаў прывяла да таго, што Стары Заповіт адрознівае ад іншых культаў старажытнага Ўсходу цэласнасць ахопу і тлумачэння прыродных і сацыяльных з'яў.

Як адзначаюць сучасныя даследчыкі, Стары Заповіт — гэта помнік не адной этнічнай культуры. Ён з'яўляецца сінтэзам культурнага ўзаемадзеяння, помнікам дыялогу культур большасці народаў найстаражытных цывілізацый Міжземнамор'я.

Паколькі прарокі разглядалі сябе (а іх паслядоўнікі разглядалі саміх прарокаў) як непасрэдных транслятараў рашэнняў усемагутнага Бога, то прароцкі рух кідаў выклік традыцыйнаму жрэцтву, якое брала на сябе функцыі абслугоўвання культу і ва ўсіх старажытнаўсходніх дэспатыях узурпіравала пасрэдніцкія функцыі паміж багамі і грамадствам.

Паколькі з пункта погляду старазапаветных прарокаў існуе ўсемагутны Бог, які не церпіць глыбокай пашаны ніякім іншым багам і перад абсалютнай моцай і воляй якога любая зямная іерархія і любая зямная ўлада нічога не значаць, то тым самым яны падрываюць усю сістэму старажытнаўсходніх рэлігійных вераванняў, якія пераносаць зямную іерархію на нябёсы і якія абагатвараюць вярхоўнага правіцеля гэтых дзяржаў.

З гэтага выцякае своеасаблівы сацыяльны крытыцызм старазапаветных прароцтваў, які адзначаецца шматлікімі даследчыкамі біблейскіх пісанняў. Менавіта гэтым сацыяльным

крытыцызмам, а таксама і тым, што старазапаветным прарокам прыходзілася здзяйсняць не толькі функцыю ідэолагаў, але і функцыю сацыяльных арганізатараў, тлумачыцца тая акалічнасць, што ў Бібліі, у адрозненне ад падобных ёй міфалагічных зборнікаў старажытных народаў (гамераўскага эпасу і індыйскіх Вед), існуе больш зямных каранёў і гістарычных рэалій, што ў ёй пануе прагматычна юрыдычны дух.

Праўда, у сваёй па-прапаведніцку выкрывальнай дзейнасці, крытыкуючы сталыя і рэальна наяўныя традыцыі свайго часу, прарокі апеліравалі да Завету — міфічнай дамовы паміж Богам і іўдзейскім народам, г. зн. да яшчэ больш старажытнай, і, як яны сцвярджалі, парушанай традыцыі.

Але ідэя адкрыцця — ідэя непасрэдных зносін з Богам, які перадае прарокам — самым звычайным членам іўдзейскага грамадства — тыя або іншыя свае рашэнні, давала магчымасць ім вылучаць такія ідэалы сацыяльнага інтэрната, такія нормы грамадскай маралі, якія прынцыпова расхадзіліся з нормамі рэальна наяўнага грамадства.

З дапамогай канцэпцыі ўсемагутнага Бога і ідэі адкрыцця прарокі як бы вырываліся за межы наяўнага традыцыйнага грамадства і марылі аб будучыні, якое радыкальна павінна адрознівацца ад сучаснасці. З пазіцыі гэтага будучага, грамадства, дзе адносіны паміж людзьмі і Богам будуць не такія, як яны існуюць, а якія яны павінны быць, прарокі судзяць тое грамадства, якое існуе рэальна.

Такім чынам, ідэі, якія выпрацоўваліся падчас прароцкага руху — ідэя адзінага і ўсемагутнага Бога, ідэя адкрыцця, ідэя выбіральніцтва і божай лагоды, ідэя вольнага рашэння (прытрымлівацца ўказанням Бога), якое прымае кожны чалавек, ідэя граху (адхіленне ад шляху прапанаванага Богам) і непазбежнай кары за грэх, ідэя выратавання і, нарэшце, месіянская вера ў сваё прызначэнне (быць пасярэднікамі паміж Богам і людзьмі) — з'яўляліся ў сутнасці выклікам традыцыйнаму грамадству старажытнаўсходніх манархій. Яны (усе тыя ідэі, якія пасля пяройдучь у хрысціянства) выходзілі за цвёрдыя сацыяльныя і ідэалагічныя рамкі гэтага грамадства і, тым самым, па сутнасці, былі рэвалюцыйнымі для свайго часу.

Другой (нараўне з старазапаветнымі паданнямі) крыніцай хрысціянства з'яўляюцца антычная культурная спадчына і ў першую чаргу антычная філасофія.

Старажытнагрэцкую думку адрознівае, на раўне са спробамі знайсці заканамернасці быцця ўсяго існага, вострая цікавасць да палітычных і сацыяльных працэсаў дзяржаў-полісаў. Бурнае палітычнае жыццё, якое праходзіла ў полісе, надзвычай высокая сацыяльная актыўнасць грамадзян поліса прымушала мысліцеляў разважаць над праблемамі сацыяльнай выявы чалавека, над сацыяльнымі адносінамі паміж людзьмі і над палітычнай арганізацыяй грамадства. Філасафы спрабуюць класіфікаваць розныя формы дзяржаўнай улады, знайсці агульнае для вялізнай разнастайнасці тыпаў дзяржаў, сацыяльных адносін, законы функцыяніравання грамадства, без уліку якіх любы тып дзяржавы рызыкуе загінуць.

Галоўная задача антычных мысліцеляў складалася ў стварэнні рацыянальнай асновы сацыяльных адносін паміж грамадзянамі антычнага поліса. Гэтым абумоўлівалася асабліва сці натурфіласофіі дасакратыкаў, утапічныя ідэалістычныя шуканні Платона і канцэпцыя антычнага рацыяналізму Арыстоцеля.

Аднак філасафы дасакратыкі думаюць аб Космасе яшчэ ў духу міфа-космацэнтрычнай парадыхмы сацыяльных ведаў (як і большасць мысліцеляў старажытнага Кітая і Індыі), спрабуючы з дапамогай адвольна вылучаных гіпотэз (усё з вады, усё з паветра, усё з цяпла і г. д.), часта вельмі слаба па-эмпірычнаму і лагічна абгрунтаваных, пабудоваць агульную тэорыю Космасу, адмысловае месца ў якім займаюць багі і людзі. Затым на аснове агульных ўяўленняў аб касмічным цэлым яны спрабуюць вывесці ўсеагульныя, раз і назаўжды дадзеныя законы, па якіх павінна існаваць і функцыяніраваць чалавечая супольнасць.

Антрапалагічны паварот антычнай філасофіі, зроблены Сакратам, а затым паглыблены і развіты яго вучнем Платонам і Арыстоцелем (вучнем Платона), прывёў да рэвалюцыі ў філасофскім мысленні і вылучэнню такіх ідэй, якія выводзілі за межы міфакосмацэнтрычнай парадыхмы і стваралі тэарэтычную падставу для будучай хрысціянскай тэалогіі. Так, з дуалістычнай канцэпцыі філасофіі Платона аб свеце сапраўдным (свеце ідэй) і свеце несапраўдным (свеце рэчаў) выцякала рэзкае проціпастаўленне вечнага і часовага, ідэальнага і матэрыяльнага, праўдзівага і ілжывага, належнага і існага, суб'екта і аб'екта, Бога і свету. Гэта супрацьпастаўленне з'яўляецца характэрнай рысай, якая адрознівае Заходнюю (еўрапейскую) філасофію ад Усходняй філасофскай думкі, у якой такога супрацьпастаў-

лення не назіраецца. У той жа час гэтае проціпастаўленне ляжыць у аснове тэацэнтрычнай парадыгмы сацыяльных ведаў, з якой паходзяць характэрныя рысы, якія адрозніваюць яе ад космацэнтрычнай парадыгмы.

Арыстоцель сваёй рацыяналістычнай метафізікай закладвае другое адрозненне Заходняй і Усходняй філасофіі. Пасля Арыстоцеля ў Заходняй філасофіі дамінуе ўяўленне аб ісціне як уласцівасці меркавання, якое можа быць падвергнута аб'ектыўнай праверцы з дапамогай сродкаў фармальнай логікі або эксперыменту. З пункта погляду прадстаўнікоў Усходняй філасофіі, ісціна ёсць вынік пазнавальнага акту перажывання, інтуіцыі. Таму ісціна не можа быць правяраная з дапамогай аб'ектыўных метадаў. Па меркаванні філосафаў Усходу, ісціна можа лічыцца аб'ектыўнай, калі святыя або настаўнікі, якія яе спасціглі з дапамогай інтуіцыі, аднадушныя ў тым, што дакранаецца яе прыроды і спосабаў разумення. Вось чаму толькі на Захадзе сталі магчымымі і рацыяналістычная тэалогія, якая адрознівае тэацэнтрычную ўстаноўку філасофскага мыслення ад міфакосмацэнтрычнай, і стварэнне строга абгрунтаваных тэарэтычных ведаў аб грамадстве, дзяржаве і чалавеку. Як адзначаў Н.А. Бярдзьеў, «...тэалогія заўсёды заключае ў сабе нейкую філасофію, яна ёсць філасофія, легалізаваная рэлігійным калектывам, і гэта асабліва трэба сказаць пра тэалогію хрысціянскую. Уся тэалогія настаўнікаў царквы ўвасаблялася ў сабе вялізную дозу філасофіі. Усходняя патрыстыка была прасякнутая платанізмам і без катэгорый грэчаскай філасофіі не ў сілах была бы выпрацаваць хрысціянскай дагматыкі. Заходняя схаластыка была прасякнутая арыстоцэлізмам і без катэгорый арыстоцэлеўскай філасофіі не магла бы выпрацаваць нават каталіцкага вучэння аб эўхарыстыі (субстанцыі і акцыдэнцыі). Дабертоньер не без падставы гаворыць, што ў сярэднявечнай схаластыцы не філасофія была прыслужніцай тэалогіі, а тэалогія была прыслужніцай філасофіі, вядомага, роду філасофіі. Гэта дакладна пра Томаша Аквіната, у якога тэалогія была цалкам падпарадкаваная арыстоцэлеўскай філасофіі» [3, с. 99].

Аднак хрысціянства не з'яўлялася эклектычнай сумессю старазапаветных ўяўленняў і класічнай антычнай філасофіяй, яно было іх сінтэзам, а, такім чынам, спалучала ідэі, якія выводзілі як за межы класічнай антычнай філасофіі, так і ўсходняй рэлігійнай думкі. Хрысціянства з'яўлялася духоўнай рэвалюцы-

яй сусветнай Рымскай імперыі, рэвалюцыяй, якая паказвае на новыя, нязведаныя шляхі развіцця чалавецтва.

Ужо ў самой асобе фундатара хрысціянства ўтрымоўваўся выклік, кінуты ўсёй сацыяльнай структуры рымскага грамадства і дзяржавы пачатку нашай або хрысціянскай эры. З аднаго боку, не адзін з фундатараў сусветных рэлігій не думаўся як увасоблены ў чалавечай існасці ўсемагутны і ўсёведаючы бог і, з іншага боку, не адзін з іх не займаў такога вельмі сціплага становішча ў сацыяльнай структуры свайго грамадства і не меў гэтак мала поспеху пры жыцці як Ісус, які пакінуў пасля сябе малую купку паслядоўнікаў і памерлы ганебнай смерцю побач з разбойнікамі на крыжы. «У іншых рэлігіях мы знойдзем вельмі шмат падобнага. Але мы ніколі не знойдзем фундатара, мыслімага, з аднаго боку, богам, а з іншага — распятага на крыжы» [4, с. 61.].

Паводле пропаведзей Ісуса выратаўца не мудрацы і кніжнікі, а жабракі, якія ўверавалі ў яго выратавальную місію. Гэта ідэя з'яўлялася выклікам ўяўленням антычнай філасофіі, якая атаясамлівала веды і добрачыннасць.

У канцэпцыі хрысціянства сцвярджаецца роўнасць і апошняга раба, і магутнага імператара перад абліччам бязмерна Усемагутнага Бога. І гэта з'яўлялася выклікам усёй сацыяльнай іерархіі антычнага рабаўладальніцкага грамадства.

Перад Богам роўныя прадстаўнікі ўсіх народаў незалежна ад іх культурных асаблівасцей, якія сфарміраваліся ў глыбіні стагоддзяў. Перад Богам няма адрозненняў паміж элітам і юдэем. У гэтым складаўся выклік забабонам тагачаснага рэлігійнага жыцця, якое вылучала дадзены народ з яго адмысловай родавай боскасцю.

Прынцыповыя адрозненні хрысціянства ад асноватворных ўяўленняў тагачаснага светапогляду, якія сучаснікамі разумеліся як парадокс і нават абсурд, добра выказаў хрысціянскі багаслоў II ст. н. э. Тэртуліян сваёй заявай: «Credo, quia absurdum» (лат. — «веру, таму што абсурдна»). Гэта, строга гаворачы, не цалкам дакладная цытата з яго трактата «Аб целе Хрыста», якая лічыцца скажэннем яго слоў «credibile est quia ineptum» (лат. — «пэўна, бо недарэчна») у палеміцы з гностыкам Маркіёнам, але яна цудоўна ахоплівае самую сутнасць веры. Вера існуе не дзякуючы, а насуперак доказам. Калі штосьці можа быць даказана, то гэта ўжо не прадмет веры. Вера патрабуе высілкі паверыць менавіта ў Немаг-

чымае, Неймавернае і Неспасціжнае — без гэтага прарыву за межы звычайнасці розуму і усведамлення Бога не спасцігнуць. «І я, пагарджаючы сорам, шчасліва бессаромны і выратавальна дурны, — піша Тэртуліян (*De Carne Christi*, 5) — Сын Божы распят — гэта не сорама, бо годна сораму; і памёр Сын Божы — гэта цалкам пэўна, бо недарэчна; і пахаваны, з мёртвых паўстаў — гэта несумненна, бо немагчыма». Гэта не палемічны запал — гэта краевугольны камень хрысціянскіх перакананняў. Верыць у даказанае і паказанае — мала таго. Сапраўдная Вера пачынаецца менавіта там, дзе канчаюцца дослед і доказы. Вера заўсёды — не дзякуючы, а насуперак. «Ты паверыў, таму што ўбачыў Мяне; блажэнныя не якія бачылі, а якія паверылі» (Евангелле ад Іяна, 20:29).

Узнікненне хрысціянства як цалкам новага напрамку духоўнага жыцця мела далёка ідучыя наступствы. Паняцце неабмежаванага нічым і нікім Бога, перанесенае з юдаізму ў межы антычнай карціны свету, паказвала гарманічны і абмежаваны Космас грэчаскай філасофіі.

Паколькі толькі чалавек мысліўся тварэннем, створаным Богам па сваёй выяве і падабенству, то чалавек, быўшы адной са складальных частак гарманічнага Космасу, як ён уяўляўся антычным філосафам, усё ў большай ступені атрымоўваў у вачах сярэднявечнага філосафа статут вяршыні ўсіх тварэнняў.

Паколькі ўсё актыўнае, якое стварае, было як бы выключана хрысціянствам з рэальнай прыроды і аддадзена Богу як адзіна актыўнаму пачатку ва ўсім Сусвеце, і толькі чалавечая дзейнасць разглядалася як адлюстраванне сусветнай актыўнасці Бога (выява і падабенства), то чалавеку як бы ўручалася Богам магчымасць для пераўтваральнай дзейнасці над зямным светам.

У адрозненне ад антычнай філасофіі гісторыі, дзе час цыклічна, і ўсё ў гісторыі вечна вяртаецца, у хрысціянскай тэалогіі свет набывае накіраваны ў адзін бок часавы вектар — ад стварэння свету Богам да суднага дня.

Акцэнт, які робіцца хрысціянствам на веры як неабходнай умове выратавання душы, і падначаленне акту веры інтэлектуальных здольнасцей чалавека стваралі павышаную цікавасць да псіхічных перажыванняў у душы чалавека і невядомы антычнасці спавядальны акт філасофскай творчасці.

Хрысціянства прынесла ў духоўнае жыццё Еўропы дзве ідэі, цалкам чужыя антычнасці: ідэю стварэння свету і ідэю адкрыцця. Гэтыя

ідэі цесна ўзаемазлучаны адна з адной і мяркуюць быццё адзінага Бога. Ідэя тварэння дамінуе ў анталогіі сярэднявечнай філасофіі, ідэя адкрыцця — ў гнесеалогіі.

У сярэднявечнай філасофіі маюцца дзве тэндэнцыі ў разуменні бога: паводле з аднаго пункту погляду, Бог ёсць вышэйшы розум, паводле іншага — Бог ёсць бязмерная і абсалютная воля. Гэтыя розныя падыходы ў разуменні боскай сутнасці мелі вельмі сур'ёзныя вынікі для развіцця сярэднявечнай філасофіі.

Усе новыя ўяўленні, выпрацаваныя хрысціянствам па дачыненні да свету і чалавека, аказалі вялізны ўплыў на наступнае развіццё філасофскай думкі і з'явіліся, у канчатковым выніку, перадумовамі фарміравання філасофскіх канцэпцый, якія сталі ідэйнымі крыніцамі развіцця ў Заходняй Еўропе тэхнагеннай цывілізацыі.

Гэтаму спрыяла і тая акалічнасць, што, з'яўляючыся пратэстам супраць грэшнасці зямнога сацыяльнага свету, хрысціянства не клікала да сыходу ад яго, а да таго, каб ператвараць гэты свет паводле сваіх уласных прынцыпаў. Хрыстос прыходзіць у гэты свет для яго выратавання, ён заклікае сваіх прыхільнікаў абвясчаць свету вестку аб выратаванні, але для гэтага ім неабходна жыць у гэтым свеце, ісці ў шырокія масы народа, прапаведуючы новае вучэнне.

Для таго, каб ператварыцца ў ідэалогію сацыяльных змен і трансфармацыі грамадства, расчыніць свой бунтарскі патэнцыял, хрысціянства павінна было вызваліцца і ад дагматызацыі і міфалагізацыі свайго веравучэння, і ад іерархізацыі сваёй арганізацыі, якія яно атрымала ў эпоху, калі стала афіцыйнай рэлігіяй Рымскай імперыі.

ЛІТАРАТУРА

1. *Стёпин В. С.* Философия : энцикл. слов. М., 2004.
2. *История древнего мира. Расцвет древних обществ.* М., 1982.
3. *Мир философии.* В 2 ч. М., 1991. Ч. 1.
4. *Философия эпохи ранних буржуазных революций.* М., 1983.

РЭЗЮМЭ

Агрунтоўваецца неабходнасць парадыгмальнага падыходу да гісторыі сацыяльных ведаў, даецца класіфікацыя гістарычных тыпаў парадыгм, аналізуюцца сацыякультурныя перадумовы змены дамінуючых парадыгм сацыяльных ведаў. Даецца аналіз ідэйных крыніц тэацэнтрычнай парадыгмы сацыяльных ведаў і азначаюцца яе характэрныя асаблівасці.

Бібліягр. — 4 назвы.